

In memoriam

АКАДЕМИК СВЕТОЗАР РАДОЈЧИЋ

(27.V 1909 20.X 1978)

Готово да не постоји ни једна научна област када је реч о нашим хуманистичким дисциплинама, у којој је један човек могао тако прекретнички и тако сјајно својим радом да измени токове развоја, као што је то учинио професор Радојчић. Предвођена овим ерудитом, српска историја уметности "има већ четрдесет година иде у корак са европском мишљу, у заједничком ритму са нашом историјом."

Без намере да сагледавамо његово дело које има епохално значење и значај не само у нашој историји уметности, већ са жељом да се само на овом месту

подсетимо на његов удео у заштити споменика културе, не можемо, а да се не сетимо неких његових драгоцених врлина. Једна међу њима несумњиво доминира: ненаметљива и елегантна уздржаност у свом научном схватању, чак и онда када је био са аргументима много супериорнији и од својих предходника и од својих савременика. Ту своју критичку опрезност, умну умереност и срећеност неговао је као особину којом је испољавао само део свог духовног богатства и потврђивао припадност научницима од стила.

Својим изузетним сензибилитетом, свестраним и все-
тљивим духом успевао је да најдубље зарони у кара-
ктер и суштину средњовековне уметности, тумачећи
је вазда на самосвојан и оригиналан начин. Испо-
љавајући склоност и смисао за паралелно изучавање
старе књижевности и сликарства, при чему није за-
немаривао ни друге облике стваралаштва у средњем
веку, он је увек долазио до нових открића која су
необично богатила не само наша научна сазнања, већ
и ширила методолошке основе медијевалистичке научне
мисли уопште. Као сјајан зналац многих помоћних
научних грана и веома упућен у свеколике светове
европске и светске уметности, могао је сигурније
него многи да изриче судове и оцене о нашој старој
уметности. Међутим, многе констатације које је из-
рекао, иако су се темељиле на изврсном познавању
материје, никада нису добијале тон искључивости,
нити су се начином саопштавања граничиле са непо-
рецивошћу. Науку је схватао као живи процес, као
еволуцију мисли којој је блиска тежња да се до по-
тпуне истине може доћи сталним и непрекидним ис-
траживањем, преиспитивањем, провером. "Наука оба-
везује на одређеност, на дисциплину" - писао је
залажући се за испуњење других њених захтева и на-
чела. Својим примером је увек доказивао да у пра-
вој науци нема стрампутица и да се до истине може
доћи само доследним и упорним трагачким радом.
Поклањао је посебну пажњу сагледавању целина у на-
шој уметничкој прошлости. Али, све целине које је
својим проучавањем успостављао никада нису оптере-
ћене аподиктичношћу. Оне су могле да представљају
изазов за нове друкчије погледе на генезу наше
старе уметности, али никада нису оспораване нити
оспорене.

"Права, жива савремена наука стално се креће и ме-
ња" - рекао је мислећи превасходно на изучавање
уметничких споменика, којима је цео свој живот по-
светио. И као што је у многим помоћним научним ди-
циплинама налазио ослоње за своје тезе, тако је
и у конзерваторству сагледавао област у којој на-
ука проналази неисцрпне мајдане. Конзервацију спо-
меника је држао не само као нужност и меру којом
се зауставља драма споменика режирана зубом време-
на или људским нехатом. Под њом је подразумевао
креативни чин или процес којим се васпостављају
изгубљене или потиснуте лепоте споменика. Није чу-
дно што је за њу показивао интересовање првенстве-
но као научник, јер је сматрао да у њеним исходима
историја уметности има нова врела сазнања.

Дубока и присна веза између професора Радојчића и
конзерватора почивала је на једној лепој узајамно-
сти: конзерватор се обраћао његовим студијама и
књигама да би продубио своја знања о споменицима,
а професор се са радозналешћу интересовао за њихо-
ва открића, црпећи из њих податке за нове студије
и књиге. Захваљујући тој комплементарности заштите
и изучавања споменика ишли су бржим ходом. Конзер-
ваторе и друге баштинаре, чији је круг јако проши-
рен његовим учесницима, изузетно је поштовао и во-

лео као својеврсне ствараоце и прегаоце, јер је
дубоко разумевао племенитост и одговорност њихо-
вог посла. Улазећи дубље од других у биће уметни-
чког споменика и суштину његовог настајања, знао
је колико су осетљиве и деликатне конзерваторске
операције, увек помало стрепећи за њихов исход.
Стога је превасходно код конзерватора ценио кул-
туру, сензибилитет и изнад свега уздржану опрез-
ност, одмереност. У способности конзерватора да
што више очува физичка својства уметничког дела и
да не повреди његову душу, видео је суштину сми-
сла ове струке.

Ретко се када изјашњавао о облицима конзерватор-
ских интервенција; био је превише уздржан, чак по-
некад неопредељен кад се од њега као научника од
великог угледа тражило да изнесе своје мишљење
или став. Једноставно, није волео да испољава ак-
тивност у било каквој расправи о заштити спомени-
ка. Није имао склоности да учествује у раду коми-
сија које су неизбежне у заштити. Понекад је ос-
тављао утисак недовољно заинтересованог човека кад
је у питању рад на конзервацији споменика културе.
Овај привид се стварао из разлога што је увек до
краја поштовао делатност квалификованих за поје-
дине послове и што никада није допуштао мешање у
туђе послове. Ово начело никада није изневерио,
иако је често ширином свог образовања, искуством
и инвенцијом имао право да се сасвим позвано упусти
у друге области рада, а поготово у заштиту умет-
ничких дела. Имао је велико поверење у конзерва-
торе и сматрао је да они свој посао најбоље знају.
Веровао је да он њима својим саветима и мишљењима
може мање да користи, него што су то они очекивали.

Као човек од мере, стила и укуса зналачки је про-
цењивао и оцењивао улогу конзерватора. Умео је да
изрази дивљење и поштовање према неком успешном ко-
нзерваторском подухвату или поступку. Са нескри-
веним поносом је одавао признање својим ученицима
за неко лепо откриће, умну поставку или сигурну
констатацију.

Сећам се када смо пре неколико година заједно оби-
лазили споменике у долини Ибра и Рашке (то је био
његов последњи дужи сусрет са нашим споменицима) с
колико је интересовања и пажње посматрао све оно
што је служба заштите урадила на спасавању споме-
ничких вредности. Када је видео рестаурисану цркву
св. Николе и Ушћу, није скоро могао да поверује
какав склад и какву племенитост пропорција је ова
грађевина обновом добила. Или кад смо на Ђурђевим
Ступовима уз највећу пажњу уваженог професора на-
стојали да обавестимо о идеји делимичне обнове цр-
кве, чија је реализација већ била у току, и о си-
стематским археолошким истраживањима комплекса, он
је, знајући ко је аутор пројекта, изразио искрено
задовољство наглашавајући од коликог је значаја
конзерваторова студиозност и критичност и шта зна-
чи осећање мере у третману споменика. Том приликом
је изрекао много више мисли и поставки о заштити

споменика, него што је то учинио на многим саста-
нцима. Отворивши се дубље него иначе, могли смо
да схватимо у којој мери су његова знања и опажања
о конзерваторству слојевита и блистава и колико
је тада, готово успутно, исказао мудрости и, ако
хоћете, филозофије о раду на заштити и чувању кул-
турне баштине.

О споменицима познијег раздобља, из времена после
пада српске независности, Радојчић је, као што је
познато, писао мање, али је у неким својим значај-
ним текстовима искрено указивао на потребу њиховог
изучавања. Кад је реч о њиховој заштити могао је
на свом последњем већем обиласку споменичког на-
слеђа на матичном подручју старе Рашке да се осве-
дочи да су и они у погледу заштите дошли на ред.
Тада је скоро са озареношћу гледао тек конзерви-
ране фреске у Црној Реци и Тутину; са нескривеном
радошћу и узбуђењем посматрао је готово у последњи
час спашене цркве у Врху, Долцу, Палежу, Јаначком
Пољу, Штитарима, Попама, Живалићима. Тада је схва-
тио да је заштита споменика у Србији, како је ре-
као: "добила нове снаге у регионалним заводима" и
да је своју мисију проширила у мери у којој то на-
ши споменици заслужују.

Заштита споменика културе смрћу професора Радојчи-
ћа изгубила је веома много. Његова приврженост
споменицима, разумевање и подршка конзерватора, а
особито подстицај који је у научно-истраживачком
погледу пружао свим креативним посленицима у овој
области, веома су много доприносили развоју и ра-
змаху заштите, нарочито у раздобљу када је ста-
савала и почињала да проналази свој израз. Изгу-
били смо једну личност која је својим делом и ак-
тивношћу била драгоцену за даље унапређење рада
на заштити пре свега средњовековних уметничких сп-
оменика. Остају његове књиге које ће вазда бити
непресушени извори знања о нашој уметничкој баш-
тини и које ће остати као докази да је српска ис-
торија уметности имала у њему свог горостасног
предводника с којим ће се увек поносити. Остају,
такође, успомене на њега као родоначелника новог
научног схватања у изучавању наше старе уметности
и, изнад свега, спомен на човека који ће по мно-
гим својим особинама остати непоновљив и усамљен
у галерији наших великана.

Радомир Станић